

В.С. Клименко

*кандидат політичних наук, завідувач кафедри політології
Київського міжнародного університету*

В.Г. Безбах

*кандидат історичних наук, доцент кафедри військової педагогіки і психології Військового
інституту Київського національного університету імені Т. Шевченка*

ЄВРОПЕЙСЬКА І ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті автори досліджують проблему європейського вибору України як єдиний процес, що має дві взаємозалежні складові – європейську і євроатлантичну, аналізуючи та оцінюючи їх у контексті національної безпеки держави.

Ключові слова: євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, національна безпека, європейський вибір.

В Україні досить широко розглядаються проблеми євроатлантичної інтеграції. Існує ціла мережа спеціалізованих державних і неурядових інституцій, які ґрунтовно досліджують євроінтеграційні процеси. Ця тема детально висвітлюється переважною більшістю засобів масової інформації. І все ж євроінтеграційні проблеми в багатьох випадках розглядаються спрощено, безсистемно, без урахування суттєвих чинників або з перебільшенням ролі другорядних. А це вкрай негативно позначається на реалізації зовнішньополітичної стратегії держави.

Українське суспільство пройшло складний шлях трансформації своїх поглядів на НАТО і ЄС – від їх абсолютного несприйняття на початку 1990-х років до усвідомлення більшістю суспільства корисності членства в цих організаціях для реалізації національних інтересів сьогодні.

У середовищі політичної еліти та в суспільстві загалом сформувався і зміцнюється досить потужний прошарок послідовних прихильників євроатлантичного вибору.

Якщо враховувати роль і місце оновлених НАТО і ЄС у сучасних процесах світового цивілізаційного розвитку, їхній глобальний вплив на політичне становище в усіх регіонах планети, то зробимо беззаперечний висновок: взаємини з цими організаціями мають непересічне значення для розгортання державотворчих процесів в Україні. Унікальність становища нашої країни полягає в тому, що вона має реальні шанси на повноправне членство в євроатлантичних структурах безпеки. Цьому сприяють вигідне геополітичне положення, причетність українців до традицій європейської культури, демографічний склад населення, економічний потенціал, спроможність зробити вагомий внесок у зміцнення загальноєвропейської безпеки. Щоправда, маємо зробити й поправку: без повноцінних політичних і соціально-економічних реформ говорити про ймовірність членства України в НАТО і ЄС не доводиться.

Чимало важливих політичних кроків молодій українській державі сприяли її міжнародному визнанню та зміцненню авторитету як одного з визначальних чинників безпеки й стабільності в Європі і світі. Маються на увазі добровільна відмова від третього у світі ракетно-ядерного потенціалу, суттєве скорочення Збройних Сил, виведення з експлуатації Чорнобильської АЕС. Ці переважно односторонні кроки зміцнили статус України як надійного і прогнозованого партнера на міжнародній арені.

Україна зарекомендувала себе активним учасником миротворчих операцій. Високий професіоналізм українських вояків, відповідальне й ефективне виконання завдань у складних умовах „гарячих точок” отримали заслужене визнання в усьому світі.

Досягнуто певних результатів у реформуванні військової організації держави і, зокрема, її Збройних Сил. Зроблено рішучі кроки щодо приведення їх у відповідність зі світовими стандартами й економічними можливостями країни. Прийнято важливі законодавчі акти щодо вдосконалення організаційно-штатної структури ЗС, поліпшення їх бойових можливостей і скорочення чисельності особового складу, озброєння і техніки. Незважаючи на складне соціально-економічне становище, Україна спромоглася зберегти провідні позиції

в багатьох високотехнологічних галузях. Вона входить до десятка країн з досконалою військово-промисловою продукцією, яка успішно конкурує з аналогами лідерів глобального ринку озброєнь [1].

З другого боку, для подальшого вдосконалення української євроінтеграційної політики вкрай необхідно проаналізувати допущені помилки, суперечності, що перешкоджають повноправному включенню України до євроатлантичних структур безпеки, і визначити шляхи їхнього розв'язання.

Аналіз свідчить, що українські владні структури не завжди розуміють особливості багатомірного процесу євроатлантичної інтеграції. Досить довго панували ілюзорні уявлення про можливість інтеграції тільки в ЄС, без обов'язкового входження до НАТО. Не спостерігалось розуміння важливості взаємозв'язку процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. На досить тривалий період з офіційного вжитку навіть було вилучено термін „євроатлантична інтеграція”. Однак синхронне розширення НАТО і ЄС і те, що всі постсоціалістичні країни вступають чи прагнуть вступити до обох організацій, підтверджує помилковість таких уявлень.

Отже, слід виходити з того, що вступ до НАТО і ЄС – це процес єдиний, що має два взаємозалежні чинники. Незважаючи на певні суперечності між США і деякими європейськими країнами, євроатлантичний простір у найближчому майбутньому лишатиметься досить гомогенним у розв'язанні глобальних проблем, які постали перед Заходом і світовою цивілізацією в цілому.

На стратегічному рівні єдність США та їх союзників залишається непорушною. На військово-політичному рівні суперечності стосуються радше „гармонізації” відносин між США і ЄС [2]. Численні прогнози щодо можливого трансатлантичного розколу і встановлення стратегічного партнерства між Європою та Росією не мають під собою жодних підстав. На тверде переконання Дж. Шерра, російський газ не створить сумісних економічних і політичних систем і не зруйнує існуючих євроатлантичних зв'язків. Відтак українцям не слід недооцінювати сталості атлантичних зв'язків і потуги сил, готових підтримувати і зміцнювати їх [3].

Єдності євроатлантичного простору сприяє значна політична, економічна, військова, культурно-цивілізаційна взаємозалежність США і Європи, а також неспроможність європейських країн без військово-політичного потенціалу США гарантувати власну безпеку і стабільність на континенті. Тому Україні не варто брати участь у чужих іграх. У своїй стратегії євроатлантичної інтеграції вона повинна зважати на те, що критерії членства в НАТО і ЄС значною мірою аналогічні.

Серйозно звужує євроінтеграційні перспективи України її непослідовна зовнішня політика, намагання „поєднати непоєднуване”, встановити стратегічне партнерство з якомога більшою кількістю країн різної геополітичної орієнтації.

Так, взаємини з РФ мають бути остаточно підпорядковані курсу України на євроатлантичну інтеграцію. Події останніх років, пов'язані, зокрема, з конфліктом навколо Тузли, мають остаточно розвіяти ілюзії стосовно можливості ефективної співпраці в межах різного виду пострадянських організацій під патронатом РФ. Росія продовжує вибудовувати власну модель зовнішньої політики, базовану на жорсткому прагматизмі, застосуванні силових важелів впливу та ігноруванні національних інтересів сусідів.

Стратегія євроатлантичної інтеграції потребує активного законодавчого забезпечення. Ухвалений у червні 2003 року Закон „Про основи національної безпеки України” (його стаття 6 передбачає „інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір” [4]), переважно декларативний, не визначає чітких завдань, процедур та механізмів реалізації євроатлантичної інтеграції. Треба розробити й інші законодавчі акти, такі, як Стратегія національної безпеки України, Основи зовнішньої політики України тощо.

Необхідно суттєво поліпшити інформаційне забезпечення євроінтеграційного процесу. Держава, близько 30 % громадян якої вважають НАТО агресивним військовим блоком, не може розраховувати на повноправне членство в євроатлантичних структурах безпеки. Нинішнє співробітництво України з НАТО і ЄС висвітлюється недостатньо і несистемно. Причому громадськість залишається майже необізнаною, що це співробітництво

здійснюється переважно за рахунок євроатлантичних організацій. Такі прогалини мали б виправити Державна програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 роки та Державна програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки. Проте, з точки зору ефективності реалізації поставлених завдань, доцільніше було б створити єдину Державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України, а не розпорошувати зусилля та збільшувати бюрократичну тяганину.

Необхідною передумовою вступу до НАТО і ЄС є успішне проведення воєнної реформи й активна участь України в миротворчих операціях, проведенні спільних із збройними силами Альянсу військових навчань. Це сприятиме поліпшенню взаємосумісності та зміцненню довіри між учасниками. Цінність України для НАТО і ЄС полягає в тому, що вона вже зараз є активним контрибутором зміцнення міжнародної безпеки в усьому світі. Тому залучення України до проведення миротворчих операцій, насамперед до тих, що здійснюються під егідою НАТО і ЄС, має сприйматися як важливий аспект діяльності держави на євроінтеграційному напрямку.

Вигідне геополітичне становище України, наявність розвиненої транспортно-комунікаційної та військової інфраструктури викликають неабияку зацікавленість західних партнерів. Крім цього, Україна може запропонувати Альянсу і Євросоюзу використовувати її військово-транспортну авіацію, ініціювати взаємовигідне військово-технічне співробітництво. Потрібно пам'ятати, що „саме питання розширення воєнної інфраструктури перетворило членство в НАТО Румунії і Болгарії з далекої можливості на близьку реальність” [5].

Питання вступу України до НАТО також обумовлено тим, що до України Альянс не може ставитися так само, як, скажімо, до Чехії, Словаччини, Латвії чи Польщі. Тому не випадково свої відносини з Україною і Російською Федерацією він визначає як особливе партнерство. З другого боку, внутрішня ситуація в Україні якісно відрізняється від ситуації в інших країнах Східної Європи, які вже стали повноправними членами Альянсу. Зважаючи на це, проблемність набуття Україною членства в НАТО лежить у декількох площинах.

Україна за своїм геополітичним положенням, традиціями і ментальністю народу є носієм західноєвропейської і східноєвропейської культур. Тому євроатлантичний і євразійський курси розглядаються не як альтернативні напрями зовнішньої політики нашої держави, а як двоєдиний процес, в основі якого покладені власні національні інтереси [6].

Проблемною є й відповідність стандартів внутрішнього життя держави (зокрема й воєнної організації) стандартам євроатлантичного співтовариства.

Не можна не враховувати той факт, що вступ України до НАТО буде негативно сприйнятий політичною елітою Російської Федерації і викличе з її боку відповідну реакцію, яка, без сумніву, не буде орієнтована на зміцнення національної безпеки України. Не можна не зважати й на базування на території України російського військового Чорноморського флоту. Отже, вступ нашої країни до НАТО може спровокувати загострення соціально-політичної ситуації в Криму.

Крім того, не слід нехтувати і тим фактом, що Російська Федерація співпрацює з Альянсом не менше, ніж Україна, і має не менш «особливе» партнерство, хоча й не ставить питання про членство. Тому НАТО не може не рахуватися з інтересами Російської Федерації на користь України [7].

У процесі реалізації курсу України на вступ до НАТО треба враховувати реальні можливості розширення Альянсу. Він утворився як воєнно-політична структура для захисту цінностей західноєвропейської культури та спільної спадщини країн, які виникли на руїнах Великої Римської імперії і котрі підписали Північноатлантичний договір. За роки, що минули, світ якісно змінився. Змінилися параметри і геополітичний простір діяльності Альянсу, залишається непорушною лише мета: «захищати свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію». Без сумніву, цивілізаційні здобутки Західної Європи є вагомими в усьому світі. Але, напевно, неправомірним буде вважати спадщину України і Франції спільною. Однозначних висновків робити не будемо, але тут є над чим замислилися.

Отже, вступ України до НАТО може спровокувати цілу низку проблем, які повністю або частково знецінять значення цієї стратегічної мети.

Це тільки один бік проблеми, яка вимагає зваженого підходу до прийняття відповідальних рішень і врахування можливих негативних наслідків євроінтеграційного процесу. Інший полягає в тому, що для вступу України до НАТО вже є необхідні і достатні передумови. До них слід віднести глибоку демократичну європейську традицію українського народу, що сформувалася ще за часів Київської Русі і поглибилася за часів козаччини та подальшого розвитку українського суспільства. Цю традицію не змогла знищити ні азійська, ні радянська залежність України. Уже сьогодні український народ починає жити за європейськими демократичними принципами.

До сприятливих чинників належить і культурно-слов'янська спорідненість українського народу з іншими слов'янськими народами, які вже стали повноправними членами євроатлантичного співтовариства та Євросоюзу. Реальні дво- та багатосторонні відносини України з цими державами активно розвиваються і мають непогані перспективи.

Основою співпраці нашої держави з європейськими країнами є достатньо високий рівень українських технологій. Після відповідної модернізації та кооперації вітчизняні виробники спроможні конкурувати на світовому ринку.

Активної діяльності в напрямі реальної євроатлантичної інтеграції України вимагає і загальна тенденція глобалізації сучасного світового політичного процесу. Неподільність національної, регіональної та глобальної безпеки набуває реального втілення. Залишатися поза межами цього процесу ми не тільки не можемо, а й не маємо права, бо безпека в Євроатлантичному регіоні значно залежить від стабільності та надійності національної безпеки України.

Які можливі сценарії розвитку співробітництва між Україною та НАТО і впливу цього процесу на національну безпеку як нашої країни, так і Євроатлантичного регіону загалом? Таких сценаріїв можна визначити три [8].

Сценарій перший. Зволікання керівництва НАТО з прийняттям рішення про набуття Україною членства в цій організації і тиск проросійських сил спонукатимуть українську владу до входження нашої країни в ЄС і Систему колективної безпеки СНД. Це не тільки зведе нанівець результати попереднього співробітництва України й НАТО, а й зумовить новий розкол Європи. «Здобувши» Україну, Росія інакше розмовлятиме з Європою. Але після «газової війни» такий сценарій стає малоімовірним.

Сценарій другий. НАТО і Російська Федерація продовжують розглядати Україну як «буферну зону». Цей сценарій реалізується вже більше півтора десятиліття. Він вичерпав усі свої ресурси і теж стане небезпечним не тільки для України, а й для Європи в цілому.

Сценарій третій. Переведення взаємин між Україною та НАТО з формату «особливого партнерства» у формат «НАТО Україна як країна-кандидат». Наповнення його реальним змістом сприятиме зміцненню як національної безпеки України, так і безпеки всього євроатлантичного простору.

Курс України на входження в європейські та євроатлантичні структури є об'єктивно необхідним і тому, що нині жодна держава не спроможна суттєво впливати на світові процеси і навіть гарантувати свою власну безпеку. Це повною мірою стосується і таких великих держав, як Росія та США. За цих умов бачити Україну поза воєнно-політичними міжнародними організаціями було б щонайменше необачно.

Нині для забезпечення позитивного сприйняття українським суспільством рішення щодо майбутнього вступу до НАТО необхідним є потужне інформаційне забезпечення. Воно повинне підготувати його до сприйняття цього вкрай важливого політичного рішення, охопити найширший загал, орієнтуючись на конкретні категорії населення.

Отже, нині ми маємо ситуацію, якій властиві чотири основні змістовні характеристики.

Перша: нестримне бажання української політичної еліти не стільки інтегруватись у європейські та євроатлантичні структури, скільки набути офіційного членства.

Друга: наявність деякої відповідності внутрішньої ситуації в Україні вимогам євроатлантичних стандартів.

Третя: реальна можливість дестабілізації та загострення соціально-політичної ситуації в Україні у разі непідготовленого та форсованого процесу набуття членства в НАТО.

Четверта: обережність Північноатлантичного альянсу щодо забезпечення практичного набуття Україною членства.

Узагальнюючи всі «за» і «проти», можна констатувати: стратегічний курс на європейську інтеграцію і вступ до НАТО достатньо відповідає національним інтересам України. Враховуючи реальну міжнародну і внутрішню ситуацію, варто чітко визначити тактичні завдання щодо етапів реалізації цієї програми, основні напрями поширення і поглиблення співпраці з Альянсом.

Важливою умовою залишається продовження економічних, політичних і соціальних реформ для досягнення європейських стандартів внутрішнього життя країни. Тобто, необхідно зосередити увагу на реальному втіленні в життя інтеграційних процесів, а не на формалізації взаємин між Україною і НАТО.

Література

1. Тарасюк Б. Україна – ЄС: пріоритети, проблеми, перспективи // Співпраця ЄС та України. Аналітичний щоквартальник. - 2003. - Випуск 3. – С. 21.
2. Їжак О. Біля „відчинених дверей”. Європейська оборонна інтеграція і національна безпека України // Політика і час. – 2002. – № 2. – С. 43.
3. Шерр Дж. Євроатлантичні перспективи України крізь туман війни і геополітики // Дзеркало тижня. – 2003. – 12 квітня. – С. 5.
4. Закон України „Про основи національної безпеки України” // Стратегічна панорама. – 2003. – № 3–4. – С. 19.
5. Їжак О. У новому циклі розширення Альянсу // Політика і час. – 2002. – № 11. – С. 18.
6. Власенко А. Многовекторность как неизбежность // Власть денег. – 2005. – №5. – С. 18.
7. Храбрый О. „Сладкие идеи передела”. Интервью Е. Гайдара // Эксперт. – 2005. – № 5 – С. 47.
8. Радецький В.Г. Особливості національної євроінтеграції // Військо України. – 2006. – № 8. – С. 3–4.